

УДК 821.161.2'06

РОМАНТИЧНА ІРОНІЯ ТА ЇЇ МОДИФІКАЦІЯ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Ярослав Поліщук, д-р філол. наук, проф.

*Київський університет імені Бориса Грінченка
yaropk@gmail.com*

Автор статті розглядає тип романтичної іронії, засвідченої в європейських літературах. Українська модифікація іронії проявилася в поезії Тараса Шевченка останніх років життя. Майстерне застосування комічних засобів вказує на мудру відстороненість та філософсько-екзистенційну рівновагу у свідомості поета. Іронічний код поєднує поезію Т. Шевченка з романтичною традицією, але водночас виражає індивідуальну специфіку його таланту.

Ключові слова: іронія, поезія, автор, образ, троп, ліричний суб'єкт.

Категорія іронії належить до найбільш складних для теоретичного інтерпретування. Відомо, що поняття іронії може (і має) розглядатися різними науками — літературознавством, риторикою, філософією, психологією тощо. Та й за своєю суттю воно є міждискурсивним, тобто не належить виключно літературі. До з'ясування іронії вдавалися німецькі філософи-романтики, як-от Г. В. Ф. Гегель, Ф. Шлегель, Ф. Новаліс, а пізніше і прихильники лінгвістичного аналізу (Л. Вітгенштайн), і деконструктивізму (Ж. Деріда, Ж. Лакан), і постмодерних теорій (Р. Рорті, Ц. Тодоров, Ю. Крістева). На сьогодні її активно розробляють у багатьох сферах, поєднуючи дослідження іронії з поняттями тексту, дискурсу, метамовної гри, символу, метафори, алегорії та под. [11]. Найбільш послідовно та оригінально трактують цю проблему німецькі вчені, зокрема в публікаціях останніх років Р. Люте, Е. Мойтена [12; 16].

Спільним у поглядах романтиків було визнання метафізичних передумов іронії. Творці цієї епохи вважали, що іронія не є звичайним риторичним прийомом: за нею неодмінно стоїть естетична позиція автора, критичне ставлення до світу, а то й відверте несприйняття його. Відтак завданням іронії не є передавати знання про певні предмети, а навпаки, відкривати переваги незнання, занурюючись при цьому в інтуїтивне пізнання дійсності [4], яка вислизає із системи раціонального мислення. Данський мислитель С. К'єркегор твердив, що іронія визначає не тільки спосіб мислення людини, а й, що важ-

ливіше, спосіб її існування. С. К'еркегор вважав, що завдяки іронії в певні (переломні) моменти історії відбувається відмова від дійсності, і саме мистецтву належить у цьому пріоритетна роль. Хоча іронію, на думку данського філософа, характеризує абсолютне заперечення, то вона все-таки виявляється єдиним шляхом (саме шляхом, процесом, а не даністю), аби осмислити наш погляд на світ [3]. Адже людина не довіряє минулому, не приймає теперішнього й не знає майбутнього, тому не може нічого стверджувати з певністю.

Романтичний концепт іронії насправді став вираженням світоглядної позиції його сповідників. Критичне сприйняття дійсності, аж до цілковитого розриву з нею, передбачало конструювання іншого, уявлюваного світу, що наділявся особливою цінністю. У ньому герої романтизму осягали повноту особистого самовираження, відчували цілковиту свободу, якої не мав у сковуючій та деморалізуючій його самість дійсності. Його іронічна позиція, власне кажучи, наочно виражала таку дихотомію світосприйняття, передусім вона засвідчувала інтелектуальну свободу та незалежність. Не випадково на прикладі творчості сучасників Ф. Шлегель стверджував, що «іронія є універсальним почуттям дійсності» [4, с. 78].

Натхнена іронією уява романтиків — це гра смислами, що засвідчує силу творчої індивідуальності, силу творчого духу. Таким чином, іронічне самовираження невіддільне від романтичного прагнення знайти власну ідентичність, надати їй духовної повноти. У цьому поєднується особистість художника і її творчий продукт — художній образ. Романтична іронія була особливим способом художнього бачення світу, але вона також виражала романтичну свідомість автора. Іронія містить у собі глибоку світоглядну сутність, але також оригінально апелює до культурної традиції. Адже іронія романтиків була б неможливою без античної іронії, що слугувала їй за надійну основу та опору, як підкреслює німецький учений Е. Беглер [12].

В українській літературі іронічні інтонації мали значний розвиток в епоху бароко. Вони проявилися в комічних жанрах та формах барокової літератури XVII–XVIII століть, як-от бурлескні вірші, травестії, інтермедії та под. Саме з цієї традиції багато почерпнув І. Котляревський, реалізуючи задум перелицьованої «Енеїди». Цінував її також Тарас Шевченко, найяскравіший та найсамобутніший виразник романтичної іронії в українській літературі. Іронічна постава характерна для Т. Шевченка взагалі, проте вона різною мірою проявлялася в

окремих його творах. У цій статті ми не маємо на меті відстеження засобів іронії у творах поета, це вже було зроблено шевченкознавцями [2]. Тому обмежимося кількома прикладами, фокусуючи увагу на останніх віршах Т. Шевченка, в яких іронічні маски втілено з великою художньою майстерністю та силою.

Щоб зрозуміти силу впливу іронії, її слід сприймати у контексті світогляду та поетикального арсеналу автора «Кобзаря». Традиційним предметом дискусії шевченкознавців є поєднання/непоєднання в Шевченковій творчості двох засадничо відмінних якостей — поета-громадянина, трибуна й пророка, та поета-лірика, співця суб'єктивних настроїв — самотності, туги, нерозділеної любові. Складність питання в тому, що обидві ролі для Тараса Шевченка органічні. Обидві добре характеризують сутність його таланту. Пристрасний пафос поета засвідчує гостру злободенність його творчості, прагнення жити й перейматися тими проблемами, над якими вболіває суспільна думка. В окремих дослідженнях побутує навіть думка, що цей громадянський поклик був містично обумовлений. Так, Леонід Плющ побудував свою цікаву, хоча й контрверсійну, студію на визнанні за Шевченком передусім функції «шамана» і пророка [6, с. 25]. Однак іронічні інтонації поетової музи вказують на іншу, в певному сенсі антиномічну ознаку його таланту, — своєрідну відстороненість постави, за якою криється екзистенційна відкритість та філософська розважливність поета.

Через комічну недомовленість та підтексти Кобзар дотепно апелює до вітчизняної культурної традиції, передусім до фольклору та барокової «низької» літератури. Його власна культура іронічного мовлення доволі багата, як зазначають дослідники. Сама ж іронія була для поета засобом жартівливого кепкування, а частіше — скептичної насмішки з суспільних вад і людських пороків. У частковому аспекті іронічна образність уже привертала увагу науковців — від Ю. Івакіна [2] до М. Тарнавського [8]. Проте нашим завданням буде представити її: а) у специфіці пізньої творчості, властиво, останнього, завершального акту творчої драми письменника; б) у переплетінні загальних та індивідуально-авторських інтонацій; в) у характерності ліричного героя поета, іронічна постава якого багато в чому визначає поетикальну своєрідність творчості Кобзаря.

На відміну від безпосереднього пафосу, який відображає щирі переживання та інтенції автора, іронія в художньому творі подвійно

кодифікується, що дозволяє сприймати іронічні образи по-різному [17, с. 109]. Вона належить до найбільш парадоксальних засобів художнього мовлення, причому така парадоксальність лежить в основі іронії, хоча в різних текстах вона може виражатися більшою або меншою мірою. Як дотепно окреслив Ф. Шлегель, про іронію можна говорити тільки те, що «саме в собі є парадоксальне й іронічне» [11, с. 29]. Інакше кажучи, ефект іронічного мовлення в художньому творі базується на комічному обігруванні поняття офіційної чи загальноприйнятої правди, яке автор піддає сумнівові, тим самим спонукаючи читача до вагання та переосмислення загальноприйнятих, утертих поглядів на світ та суспільство. Таким чином, іронія — це «спосіб осмислити парадоксальність, амбівалентність світу» [8, с. 92–93]. Амбівалентну функцію іронії можна розпізнати в тому, що вона виражає водночас і схвальне, і критичне ставлення до предмета зображення — залежно від того, хто і яким чином відчитуватиме смисл твору.

Комізм іронії тільки на перший погляд видається простим та зрозумілим. Варто пам'ятати, що за ним стоїть певна філософська *відстороненість* автора, яка сама по собі проковує ефект двозначності (краще сказати — багатозначності) прочитання. Адже іронія постає як плід авторового роздуму над природою речей, над сутністю світу. «Підставою іронії є чинник рефлексії. Це спосіб дискурсу, в якому існує відмінність між тим, що сказане дослівно, а що насправді хотіли сказати. У найпростішому особливому випадку ця відмінність набуває характеру протиставлення: говоримо щось протилежне до того, що насправді хотіли сказати» [11, с. 22].

Як відомо, багатство іронічної риторики було особливістю німецького романтизму. Концепція романтичної іронії, що була обґрунтована Фрідріхом Шлегелем, базована на філософських судженнях Г. В. Гегеля. Якщо виходити з тези німецького філософа про те, що висока поезія наближається до філософії й може стати щодо останньої доречним коментарем чи ілюстрацією (саме таким виглядало актуальне завдання нової епохи), то іронічну поезію слід визнати в цьому контексті чимось абсолютно протилежним, тобто «філософією навиворіт». Тому-то Гегель на прикладі романтичної поезії Г. фон Кляйста твердив, що іронія — замість бути справжнім чином та суттю — може провадити поета до порожньої «туги душі» [18, с. 192–193]. Утім, важко заперечити притягальну силу романтичної іронії та міс-

тики, які стали популярними та неймовірно поширились у багатьох європейських літературах доби романтизму.

На ґрунті слов'янських літератур романтична іронія все ж не набула великого поширення, оскільки була витіснена значно більш актуальною для того часу національно-визвольною риторикою та пафосом боротьби за національні права. Проте в останній час такі оцінки підлягають переглядові. Так, дослідники польського романтизму прискіпливо аналізують іронічний складник творчості Юліуша Словацького, доводячи, що саме він багато в чому визначив унікальне своїм багатством інтерпретаційне поле пізніших студій над творчістю автора «Баладини» [15; 18]. Виникає спокуса переоцінити в подібному дусі значення Шевченкової іронії, зокрема проявленої в його зрілій творчості.

Передумовою іронічного погляду на світ є поетова схильність до філософської рефлексії, перейнятість пошуками правди універсальної, екзистенційної, понад часовим та просторовим локусом, — ще, либонь, від часу першого «Кобзаря» (1840), зокрема від поем «Катерина» та «Гайдамаки», багатих на лірико-філософські рефлексії. Цій творчості, безумовно, притаманні «філософічні риси», вона «насичена великою любов'ю до мудрості і правди» [9, с. 52]. Так, багатою на іронічні засоби є поема «Сон» — від їдкої сарказму до м'якої автоіронії. Т. Шевченко влучно пародіює мову тогочасної офіційної пропаганди, але й перекодує фольклорно-барокові засоби комізму. Як завважив Юрій Івакін, «трагічний викривальний пафос картин України й Сибіру змінюється інтонацією іронічної народної оповіді, мова стає нарочито зниженою (причому основна іронічна мелодія, як це нерідко буває у Шевченка, супроводжується ліричними й патетичними варіаціями)» [2, с. 67]. Філософічні риси особливо загострюються в поезії останніх років життя. Це цілком зрозуміло, бо останні вірші знакують творчу й життєву зрілість автора, його досвідченість в осмисленні наріжних проблем буття. На прикладі цих творів випадає говорити про зрілість авторської іронії, а також про її багатофункційність, залежно від контексту.

Екстраполяція загальної ситуації на останні поезії Тараса Шевченка засвідчує, що вигострювання поетичного образу Кобзаря відбувається у двох планах одночасно. По-перше, через підкреслено в'їдливе, нерідко жовчне, висміювання суспільного зла. По-друге, через відсторонення від злободенних інтонацій на користь рефлексій

про істину, про справжні та сумнівні вартості, про спасіння людської душі. На цьому полі й відбувається перетинання різних стильових дискурсів, на ньому неодмінно зустрічаються обидві властиві стихії Шевченкової музи — пафос та іронія, втілюючись у конкретних ліричних враженнях-образах світу.

Шевченко злободенний найщиріше переймається атмосферою відносного лібералізму в тогочасному російському офіціозі. Він сподівається (таки наївно, як показали наступні події), що очікувана царська реформа приведе до визволення селян, а також слугуватиме загальному оздоровленню суспільства. Звідси — гострий антицарський пафос його образів з поезії останніх літ. На цьому свого часу акцентував увагу С. Смаль-Стоцький: «Цілий останній рік життя Шевченка мучила одна і та сама ідея — зміна деспотичного ладу на людський гармонійний лад. Всі його думки зводяться вкінці до одної думки, що не буде людського правопорядку на світі, доки люди не зроблять суд або доки люди і без того, «без всякого лихого лиха царя до ката поведуть». Це була Шевченкова мука, це була його скорб, його печаль [...]. Такий був Шевченко-поет: не звеличник царів і Росії, а найбільший і найзавзятіший противник розпинателів народних, був правдивий апостол правди» [7, с. 10].

Натомість Шевченко іронічний схильний ставити під сумнів досягнення ідеалу загальної правди та благоденства. Амбівалентність поетової іронії полягає в тому, що вона не дає чіткої відповіді про ступінь критичної настанови автора супроти предмету висміювання. Такий ступінь визначає для себе кожен читач, керуючись власною мірою та інтуїцією, а також правом індивідуально відчитувати ті смисли, які реалізовано в тексті вірша.

Більше того, Шевченкова іронія звертає на себе увагу властивою багатозначністю. Вона спрямована не тільки проти «царів з міністрами-рабами» (що самозрозуміло в цій ситуації), а й торкається «добрих людей» і цілого «світу вольного». Це закладає своєрідну подвійну перспективу Шевченкової поезії: ліричний герой водночас і наївно вірить у можливість швидкого суспільного поступу, і підважує таку віру, зраджуючи всеохопну іронічну поставу щодо світу. Чого в такій позиції більше — патетичного чи комічного? Певно, важко відповісти однозначно. Проте іронія не лише «роз'їдає» поважність тону, вона своєрідно урівноважує загальний настрій Шевченкової поезії, надає їй філософської глибини та загальної поміркованості.

Із цього погляду доводиться визнати дещо перебільшеною наведено вище оцінку С. Смаль-Стоцького. Справді, поет щиро переймався проблемами загальносуспільної ваги. Його антицарський пафос цілком явно засвідчує гостроту реакції на стан російського суспільства на межі 1850–1860-х років, зокрема його моральної деградації, коли «псарі з псарятами царять» [10, с. 367]. У цьому Кобзар виступає принциповим опонентом влади (зокрема й офіційної російської літератури та, ймовірно, частково рідномовної з сервільною позицією щодо влади, про це досить добре писав ще в XIX ст. Борис Грінченко [1, с. 71–74]). Поет принципово розбудовує опозиційний щодо імперського національно-колоніальний наративу [5, с. 27], хоча й поділяє загальні засади свободи та рівності. Проте Шевченко не такий наївний, аби сподіватися на швидке відновлення справедливості в умовах, коли вона була абсолютно зневажена. Це виразно засвідчують іронічні інтонації, що сягають не лише поточного моменту, а представляють універсальний погляд на правду і кривду цього світу, споріднені з меланхолійним настроєм давніх українських псалмів чи окремих віршів Григорія Сковороди.

В останніх віршах Тараса Шевченка знайдемо приклади різних видів іронії, яких, за античною риторикою, є п'ять — сарказм, астеїзм, міктеризм, діасизм, харієнтизм [17, с. 109]. Проте якщо саркастична іронія звучала в його ліриці й раніше, то тепер особливо виразно проявляється харієнтистський комізм — «чемне знуцання», коли прикрі речі злагоджують делікатними словами. До такого засобу вдається поет, коли говорить про суспільну кривду чи особисті настрої ліричного суб'єкта — хворобливу тугу, безнадію, відчуття близької смерті. Він не цурається й *самоіронії*, вкладаючи в уста свого ліричного персонажа комічне обігрування власної ролі й призначення поета-пророка:

*Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого.
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи. Орю
Свій переліг — убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть. І дурю!
Себе-таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого?* [10, с. 355]

Варто акцентувати увагу також на характерній постаті ліричного персонажа. Його удавана наївність та простакуватість (у розвиток традиції українського бурлеску та І. Котляревського) слугує своєрідною маскою, за якою прозирає інше обличчя. Незавжди здогадатися, що постать такого героя значною мірою автобіографічна; попри комічний камуфляж, у ньому вгадується крута вдача та гострий розум самого автора. Іронічно налаштований автор представляє нам героя, який намагається видатися наївним, легковірним, надміру щирим, не здатним розпізнавати лицемірність офіційної мови влади та її апологетів. Насправді ця удавана наївність апелює до вдумливого читача, який легко розгадає умови гри — різниця між брехнею й іронією «е ясна для втаємниченого» [11, с. 23]. За маскою легковірності стоїть щось глибше. Так, як у юродстві чи блазенстві людина здобуває право нещадно кпити з будь-кого та голосити жорстоку правду, ліричний герой пізнього Т. Шевченка приховує в іронічному слові вміння розрізняти добро і зло, зважено судити про світ і його порядок.

Дихотомія пафосу й іронії в останніх віршах поета набуває чітко вираженої *діалогічної опозиції*. Найбільш явно це проступає у творі «Чи не покинуть нам, небого...», який Т. Шевченко написав незадовго до смерті, 14–15 лютого 1861 року та який фактично завершує його поетичну творчість. Діалогічна композиція цієї поезії непомітно вказує на потребу виділяти два стильові ключі в її інтерпретації, — пафосно-патетичний та комічно-іронічний. Автор рефлектує тут межовий стан свідомості людини, яка вже відчуває, що опинилася «на Божій дорозі» та потребує звести рахунки з цим світом. При цьому ліричного суб'єкта особливо вирізняє іронічна постава — не тільки супроти світу й людей, а й щодо себе самого та власного призначення.

*Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходитьсь риштувать
Вози в далеку дорогу,
На той світ, друже мій, до Бога,
Почимчикуєм спочивать.
Втомилися і підтопталися,
І розуму таки набралися,
То й буде з нас! Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать...
Весела хата, щоб ти знала!.. [10, с. 372]*

Т. Шевченко був свідомим сили свого таланту і його впливу на духовний розвиток українців. Як же розцінювати його самоіронічні ескапади про «вірші нікчемні»? Можливо, в них можна завважити тінь манірності й нещирості? Чи висловлені тут вагання є цілком щирим настроєм, чи в них присутня дрібка зумисної тенденційності? Іронічний тон не дає підстав для однозначних відповідей на такі питання, і в цьому його оригінальність. Іронічні пасажі вірша перемежуються, однак, патетичними, в яких явно відчувається глибина людської драми героя — самотності, нерозуміння, кривди од людей. У Шевченковому пафосі є апеляція до Бога й Божого суду, на протигагу людським звичаям та правилам.

*Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже, рано —
Походимо, посидимо —
На сей світ поглянем...
Поглянемо, моя доле...
Бач, який широкий
Та високий, та веселий,
Ясний та глибокий... [10, с. 372]*

Чергування іронії й пафосу знакує Шевченкове поетичне мовлення як таке, що тяжіє до універсальності, до всеохопного слова, не обмеженого вузькими часопросторовими деталями, які обнижують горизонт сподівань читача. Ані пафос, ані іронія не можуть цілком задовольнити поета — лише поєднання цих різноспрямованих чинників. У першому випадку існує небезпека фальшивого тону: недаремно ж Т. Шевченко так їдко висміював колег-поетів, які «все гекзаметри плели» та творили «епопеї» на хвалу царя й «отечества», безоглядно до жалюгідного стану справ у країні. У другому ж випадку, коли іронічний дискурс стає суцільним, відбувається його нівеляція, ота «найглибша іронія іронії» (Ф. Шлегель), що полягає у втраті комічної гостроти враження, до якої призводить безупинне вживання іронічної риторики. «Вона знуджує нас саме тоді, коли її всюди і завжди презентують» [11, с. 17].

Художня образність іронічного характеру доречно не завжди, а її успішність зумовлюється почуттям міри, яким має володіти автор. «Літературна іронія тільки тоді може досягнути властиве значення, коли її основоположна дисимуляція сублімується і відкидає просту експресію протилежностей у «безпосередній іронії» [11, с. 37]. З од-

ного боку, це вміння послуговуватись недомовками там, де поет прагне засумнівати читача у слушності певних обігових істин. З іншого боку, це вміле балансування на межі зрозумілого, невдавання в надто абстрактні смисли, що не були б зрозумілі читачеві чи дезорієнтували його. Звісно, кожен автор по-своєму уявляє свого втаємниченого читача, з огляду на власний досвід та досвід рецепції його творчості. Тарас Шевченко, як видно, володів досконало виробленим умінням іронічної риторики, яка, не принижуючи читача, водночас його незмінно інтригувала.

У цьому іронічна маска поета виявилася цілком успішною, адже вона незмінно «перебувала на антиподах офіційності» [13, с. 11], маркуючи тим самим незалежний дух та органічні для нього волелюбні настрої. М. Тарнавський слушно стверджує: «Іронічною настановою до поезії та іронізуванням поетичного слова він уможливило собі сприймання відчуженого світу і одночасне потвердження своїх вартостей. Іншими словами, Шевченкова іронія не є ані випадкова, ані конвенційна, а радше невідмінний зовнішній вияв глибоко відчутного амбівалентного світогляду» [8, с. 98].

Шевченкова постава наділена типовими ознаками романтичної іронії. Вона виявляє спорідненість з іронією Дж. Байрона та Г. Гайне [12], проте містить також індивідуальні ознаки таланту, які в цьому випадку становлять предмет особливого інтересу для дослідження творчої феноменальності поета. Романтичний концепт іронії, що став таким популярним у європейських літературах, на прикладі зрілої лірики Тараса Шевченка засвідчив оригінальний український варіант, цікаву модифікацію. Автор «Кобзаря» — не лише співець традиційної для романтиків «туги душі», а й неодмінно патріот із гарячим серцем та пророчою місією, і ці дві ознаки постають в його поезії в нерозривній єдності. Стрімка градація комічних засобів — від гумору до сарказму, «причинний» ліричний герой з удаваними наївністю та простацтвом, а найважливіше — добре оркестроване чергування жартівливих та пафосних чинників — ось характерні особливості іронічного дискурсу Тараса Шевченка. Майстерне застосування засобів іронії вказує на мудру відстороненість та філософсько-екзистенційну рівновагу в світовідчутті поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Б. Грінченко — М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу / упор. А. Жуковский. — К.: Інститут української археографії НАН України, 1994. — 286 с.
2. Івакін Ю. Сатира Шевченка / Юрій Івакін. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — 335 с.
3. Кьеркегор С. О понятии иронии / Серен Кьеркегор // Логос. — М., 1993. — Вып. 4. — С. 176–198.
4. Лосев А. Ирония античная и романтическая / Алексей Лосев // Эстетика и искусство: из истории домарксистской эстетической мысли / сост. и общ. ред. П. С. Трофимова. — М.: Наука, 1966. — С. 54–84.
5. Миллер А. Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования / Алексей Миллер. — М.: Новое литературное обозрение, 2008. — 248 с. — (Серия: *Historia Rossica*).
6. Плюш Л. Вибране. Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої крилиці»: Дванадцять статтів / Леонід Плюш; передм. Ю. Шевельова. — К.: Факт, 2001. — 384 с.
7. Смаль-Стоцький С. Останній рік Шевченкової поетичної творчості / Степан Смаль-Стоцький // Праці Українського історико-філологічного товариства у Празі. Том другий, виданий на пошану голови товариства проф. Дмитра Антоновича. — Прага, 1939. — С. 1–10.
8. Тарнавський М. Іронічний рай Шевченка / Максим Тарнавський // Світи Тараса Шевченка: зб. статей. До 185-річчя з дня народження поета / Л. Залеська-Онишкевич та ін. — Нью-Йорк — Львів: Вид. НТШ, 2001. — Т. 1. — С. 91–102.
9. Фізер І. Філософія чи філо-софія Тараса Шевченка / Іван Фізер // Світи Тараса Шевченка: зб. статей. До 175-річчя з дня народження поета / ред. Л. Залеська-Онишкевич та ін. — Нью-Йорк: Вид. НТШ, 1991. — Т. 1. — С. 40–52.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. Т. 2: Поезія. 1947–1961 / Тарас Шевченко. — К.: Наукова думка, 2003. — 782 с.
11. Alleman B. O ironii jako o kategorii literackiej / Beda Alleman // *Ironia / pod red. M. Głowińskiego*. — Gdańsk: Słowo—obraz—terytoria, 2002. — S. 17–41.
12. Behler E. Klassische Ironie, romantische Ironie, tragische Ironie: Zum Wespung dieser Begriffe. — Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972.
13. Głowiński M. Ironia jako akt komunikacyjny / Michał Głowiński // *Ironia / pod red. M. Głowińskiego*. — Gdańsk: Słowo—obraz—terytoria, 2002. — S. 5–16.
14. Lüthe R. Der Ernst der Ironie. Studien zur Grundlegung einer ironistischen Kulturphilosophie der Kunst / Rudolf Lüthe. — Würzburg, 2002.
15. Ławski J. Ironia i mistyka. Doświadczenia graniczne wyobraźni poetyckiej Juliusza Słowackiego / Jarosław Ławski. — Białystok: W-wo Uniwersytetu w Białymstoku, 2005. — 582 s.

16. Meuthen E. Sprachkraft. Versuch über Ironie und Allegorie / Erich Meuthen. — München: Wilhelm Fink Verlag, 2011. — 180 s.
17. Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny. — Wyd. 2-ie, rozszerzone. — Warszawa: Wiedza Powszechna, 1998. — 376 s.
18. Taranek O. «Dziwadła ekscentryczności»? Ironia Juliusza Słowackiego na tle krytycznych koncepcji humoryzmu / Olga Taranek // Słupskie Prace Filologiczne. Seria: Filologia Polska. — Słupsk, 2010. — Nr. 8. — S. 189–204.

РОМАНТИЧЕСКАЯ ИРОНИЯ И ЕЕ МОДИФИКАЦИИ В ПОЭЗИИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Ярослав Полищук, д-р филол. наук, проф.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

Автор статьи рассматривает тип романтической иронии, реализованный в европейских литературах. Украинская модификация иронии проявилась в поэзии Тараса Шевченко последних лет жизни. Умелое использование средств иронии свидетельствует о мудрой отстраненности и философско-экзистенциальном равновесии в сознании поэта. Иронический код связывает поэзию Т. Шевченко с романтической традицией, но в то же время он выражает индивидуальную специфику его таланта.

Ключевые слова: ирония, поэзия, автор, образ, троп, лирический субъект.

ROMANTIC IRONY AND ITS MODIFICATION IN SHEVCHENKO'S POETRY

Yaroslav Polishchuk, Doctor of Philology, Professor

The author of the article studies the type of romantic irony in European literature. The historical and theoretical aspect of functioning of irony forms are revealed with referring to German philosophers-romantics, supporters of the linguistic analysis, deconstructivism and other postmodern theories. For the article's author the recognition of irony metaphysical preconditions by romantics is methodological. This expanded the interpretation of irony to the limits of aesthetic position of an artist. Thus the irony in this case is not limited to the rhetorical forms of expressions, it is interpreted as a critical attitude to the world, outright rejection of it.

The influence of irony is analyzed in the article in the context of philosophy and poetics of T. Shevchenko's «Kobzar». The irony of the poet is noted to be double coded and expresses the paradox and ambivalence of the world, in the reader's mind it is multivalued. There is a constant dialogue between irony and pathos in the subjective point of view, that are revealed on different levels of the structure of the work, in graduation of comic forms — from humor to sarcasm. There is a certain philosophical detachment and philosophical-existential balance in the position of the poet.

Key words: irony, poetry, author, image, tropes, lyrical subject.

REFERENCES

1. B. Hrinchenko — M. Drahomanov. Dialohy pro ukrainsku natsionalnu spravu, (1994), Instytut ukrainskoi arkhеоhrafii NAN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
2. Ivakin, Yu. (1959), Satyra Shevchenka, Vydavnytstvovo AN URSR, Kyiv [in Ukrainian].
3. Kerkehor, S. (1993), «O poniatyy yronyy», *Lohos*, issue 4, p. 176–198.
4. Losev, A. (1966), Ironija antichnaja i romanticheskaja, *Jestetika i iskusstvo: iz istorii domarksistskoj jesteticheskoy mysli*, Nauka, Moscow, pp. 54–84.
5. Miller, A. (2008), Imperija Romanovyh i nacionalizm. Jesse po metodologii istoricheskogo issledovanija, *Novoe Literaturnoe Obozrenie*, Moscow [in Russian].
6. Pljushh, L. (2001), *Vibrane*. Ekzod Tarasa Shevchenka. Navkolo «Moskalevoi krinici»: Dvanadcat' stattiv, Fakt, Kyiv [in Ukrainian].
7. Smal'-Stoc'kij, S. (1939), «Ostannij rik Shevchenkovoї poetichnoї tvorčnosti», *Praci Ukraїns'kogo istoriko-filologichnogo tovaristva u Prazi*, volume 2, Praga, pp. 1–10.
8. Tarnavs'kij, M. (2001), Ironichnij raj Shevchenka, *Sviti Tarasa Shevchenka*, Vidavnictvo NTSh, New-York — Lviv, volume I, pp. 91–102.
9. Fizer, I. (1991), Filosofija chi filo-sofija Tarasa Shevchenka, *Sviti Tarasa Shevchenka*, Vidavnictvo NTSh, New-York, volume I, pp. 40–52.
10. Shevchenko, T. (2003), *Povne zibrannja tvoriv (Vól. 1–12)*, volume 2, Naukova dumka, Kyiv [in Ukrainian].
11. Alleman, B. (2002), O ironii jako o kategorii literackiej, *Ironia, Slovo—obraz—terytoria*, Gdańsk, pp. 17–41
12. Behler, E. (1972), *Klassische Ironie, romantische Ironie, tragische Ironie: Zum Wespung dieser Begriffe*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt [in Deutschland].
13. Głowiński, M. (2002), *Ironia jako akt komunikacyjny*, *Ironia, Slovo—obraz—terytoria*, Gdańsk, pp. 5–16.
14. Lütke, R. (2002), *Der Ernst der Ironie. Studien zur Grundlegung einer ironistischen Kulturphilosophie der Kunst*, Würzburg [in Deutschland].
15. Ławski, J. (2005), *Ironia i mistyka. Doświadczenia graniczne wyobraźni poetyckiej Juliusza Słowackiego*, W-wo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok [in Poland].
16. Meuthen, E. (2011), *Sprachkraft. Versuch über Ironie und Allegorie*, Wilhelm Fink Verlag, München [in Deutschland].
17. Sztuka retoryki. (1998), *Przewodnik encyklopedyczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa [in Poland].
18. Taranek, O. (2010), «Dziwadła ekscentryczności»? Ironia Juliusza Słowackiego na tle krytycznych koncepcji humoryzmu, *Słupskie Prace Filologiczne. Seria: Filologia Polska*, Słupsk, no. 8, pp. 189–204.

Стаття надійшла до редакції 22 вересня 2016 р.